

МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ

О. В. МАКАРА, доктор економічних наук
(Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки);
Д. М. ГАРАСЮК (Львівська комерційна академія)

Анотація. У статті окреслено сутність поняття «рекреаційний потенціал». Подано типізацію оцінки туристично-рекреаційного потенціалу території. Проаналізовані основні методи оцінки конкурентоспроможності туристично-рекреаційного комплексу як об'єкта туристичної галузі.

Ключові слова: потенціал, метод, методологія, туристична галузь, туристично-рекреаційний комплекс.

Україна посідає одне з провідних місць у Європі за рівнем забезпеченості цінними природними та історико-культурними ресурсами, здатними генерувати значний туристичний інтерес у подорожуючих. Однак національний туристично-рекреаційний продукт має низьку конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Тому важливим є питання оцінки та підвищення рівня конкурентоспроможності тих чи тих туристичних об'єктів у межах формування та розвитку туристичної галузі.

Оцінці території для її використання з метою туризму та рекреації присвячено багато наукових досліджень. Проте, на відміну від методики дослідження конкурентоспроможності туристично-рекреаційних організацій, яка складається з певних послідовних і чітко окреслених етапів, методологічна база оцінювання конкурентоспроможності туристичного потенціалу формується на перетині різногалузевих підходів.

Рекреаційний потенціал – це система природних, історико-культурних об'єктів і їхніх властивостей, які використовують у рекреаційній діяльності [12]. Він є функціональною основою рекреації і водночас її складовою частиною. Оцінка рекреаційного потенціалу території засвідчує, що його якісні та кількісні параметри в поєднанні із суспільно-географіч-

ними чинниками є важливими об'єктивними чинниками розвитку туристично-рекреаційного комплексу.

У рекреаційній географії склались три основні типи оцінки рекреаційного потенціалу: медико-біологічний (фізіологічний), психолого-естетичний і технологічний [2, с. 80]. Медико-біологічна оцінка відображає вплив природних факторів на організм людини. Також розроблено ряд методик, що дають змогу оцінити комплексний вплив таких кліматичних факторів на стан організму людини, як: температура, вітер, вологість повітря, сонячна радіація тощо.

Якщо на певній території планується організація спортивно-оздоровчої, туристичної чи екскурсійної діяльності, то необхідно провести її психолого-естетичну оцінку, в процесі якої розглядається емоційна дія природного ландшафту і його компонентів на людину. Основними критеріями такої оцінки є міра екзотичності та унікальності культурно-історичних і природних об'єктів, естетичність, пейзажна різнобарвність, частота змінюваності пейзажів, багатство зорових перспектив тощо [9].

В основу технологічної оцінки покладені природні туристично-рекреаційні ресурси, можливість інженерно-будівельного освоєння

території з урахуванням транспортних комунікацій і бази виробничої інфраструктури [6].

Останнім часом збільшилася зацікавленість принципами та методологічними прийомами туристично-рекреаційної оцінки природних об'єктів. Серед них варто відмітити підхід В. Стаускаса з розробкою критеріїв оцінки ландшафту у разі планування зон відпочинку, де враховуються як природні, так і господарські фактори в їх територіальному взаємозв'язку. У праці М. Божко територія для відпочинку та туризму оцінюється як за природними особливостями, так і за напрямом економічного розвитку. Ю. Веденін і Н. Мірошниченко розробили систему градацій і оцінили всі туристично-рекреаційні провінції країн колишнього Радянського Союзу. Серед інших наукових досліджень великої уваги заслуговує праця Л. Мухіної «Принципи і методи технологічної оцінки природних комплексів», у якій окреслено методологію оцінки природного туристичного потенціалу з урахуванням транспортного зв'язку та інфраструктури [1, 4, 5, 7].

Метою нашого дослідження є окреслення методології оцінювання конкурентоспроможності туристичних комплексів.

Важливими оціночними показниками для природних комплексів є стійкість, ступінь туристично-рекреаційної дигресії, туристично-рекреаційне навантаження, місткість території тощо. Стійкість природних комплексів до туристично-рекреаційних навантажень – це здатність їх залишатися відносно незмінними протягом певного періоду, незважаючи на зовнішні та внутрішні подразники. Туристично-рекреаційна дигресія – це порушення природного середовища в результаті впливу на нього рекреантів і туристів. Ступінь дигресії природного середовища безпосередньо залежить від туристично-рекреаційного навантаження і стійкості природних комплексів до нього. В основу визначення туристично-рекреаційного навантаження покладено тривалість перебування відпочивальників на туристично-рекреаційних територіях протягом усього періоду. Туристично-рекреаційні навантаження, що визначають межі переходу природного комплексу з однієї стадії дигресії в іншу, викорис-

товують для встановлення туристично-рекреаційної місткості території.

Існує кілька визначень поняття «туристично-рекреаційна місткість території»: максимальна здатність території прийняти туристично-рекреаційне навантаження (за Швихтенбергом); сукупне туристично-рекреаційне навантаження усіх лісових ділянок, що вивчаються, яке призводить їх до певної стадії туристично-рекреаційної дигресії (за Генсирком); розмір здатності привабливої для відпочинку та туризму території забезпечувати певній кількості рекреантів і туристів психологічний комфорт і спортивно-оздоровчу діяльність без деградації природного середовища (за Реймерсом) [3, с. 84–85].

Розрахунок туристично-рекреаційної місткості проводиться за наступною формулою (1):

$$E = n_j \cdot S_i, \quad (1)$$

де E – екологічна місткість території, люд./дн.;
 n_j – максимальне значення навантажень, які приводять природні комплекси 1-го класу стійкості відповідно до певної стадії дигресії, люд./дн. га;
 S_i – площа природного комплексу 1-го класу стійкості до туристично-рекреаційного навантаження, га.

В залежності від функціонального зонування території, наявності площ, де туристично-рекреаційна діяльність обмежується господарськими, адміністративними та іншими причинами, екологічна місткість шляхом вводу відповідних поправочних коефіцієнтів зменшується. З урахуванням цих коефіцієнтів визначається технологічна туристично-рекреаційна місткість території.

Такими обмежувальними факторами є наявність природоохоронних об'єктів, що визначає величину понижуючого природоохоронного коефіцієнта (k_{on}); наявність лісогосподарських об'єктів цільового призначення (розсадники, плантації, лісонасінневі ділянки, відтворювальні ділянки для мисливської фауни), що визначають величину знижувального лісогосподарського коефіцієнта ($k_{лн}$); наявність ділянок, використання яких для рекреації і з метою ту-

ризму практично неможливе (непрохідні або важкопрохідні болота, велика віддаль до до-ріг), що визначає величину знижувального коефіцієнта доступності (k_d); наявність кар'єрів із вибуховим методом добування сировини, підприємств зі шкідливими викидами, відстійників, міських звалищ визначає величину знижувального санітарного коефіцієнта (k_c).

Отже, технологічна туристично-рекреаційна місткість визначається за формулою (2):

$$E_m = E_c (k_{on}, k_{л}, k_d, k_c), \quad (2)$$

де E_t – технологічна туристично-рекреаційна місткість, люд./дн.;

E_c – екологічна туристично-рекреаційна місткість, люд./дн.;

$k_{on}, k_{л}, k_d, k_c$ – відповідні знижувальні коефіцієнти.

Технологічна місткість фактично визначає величину туристично-рекреаційного потенціалу. Шляхом порівняння її з існуючими або очікуваними навантаженнями можна визначити ступінь використання ресурсів території чи її частини, що дасть можливість спланувати комплекс заходів щодо оптимізації туристично-рекреаційного використання території та регулювання туристично-рекреаційних потоків для збереження та відтворення екологічних взаємозв'язків природних комплексів і вирішити питання кількості й просторового розміщення елементів благоустрою. Цей підхід лежить в основі запропонованої М. Нудельманом методики оцінки природного туристично-рекреаційного потенціалу території, яка забезпечує визначення сукупної можливості природних туристично-рекреаційних ресурсів задовольняти туристично-рекреаційні потреби. Критеріями цієї оцінки є продуктивність рекреаційних ресурсів і загальнодержавний ефект від їх цільового використання [8, 10]. Показником продуктивності природного потенціалу є кількість людей, яким можна надати лікування і відпочинок, а також обсяг туристичних послуг за рік.

Потенціал родовищ мінеральних вод і лікувальних грязей одного типу визначається за формулою (3):

$$P_k = \frac{V_k}{t_{nk}}, \quad (3)$$

де P_k – природний потенціал родовища чи групи родовищ природних рекреаційних ресурсів k -го виду, люд./рік;

V_k – сумарні запаси ПРР k -го виду, од./рік;

n_k – норма споживання ПРР k -го виду на один курс лікування, одиниць;

t – термін регенерації мінерального ресурсу, років.

Природні ресурси туризму і відпочинку – це переважно лісові масиви та озерні пляжі. Можливості їх туристично-рекреаційного використання визначаються площею заліснених ландшафтів, довжиною пляжної смуги та гранично допустимими туристично-рекреаційним навантаженням на них. Потенційна місткість території для відпочинку та оздоровлення визначається за формулою (4):

$$P_k = \frac{S_k \cdot n_k \cdot T_i}{t_i}, \quad (4)$$

де P_k – потенційна туристично-рекреаційна місткість території для i -го виду відпочинку, люд./рік;

S_k – площа туристично-рекреаційної території, га;

n_k – норматив гранично допустимих навантажень на ландшафти, люд./га;

T_i – тривалість сприятливого для певного виду відпочинку періоду, дн./рік;

t_i – тривалість певного виду туристично-рекреаційного заняття, дн.

Зокрема, потенційна місткість кліматолікувальних територій визначатиметься за формулою (5):

$$P_k = \frac{S_k \cdot n_k \cdot T}{t}, \quad (5)$$

де P_k – потенційна туристично-рекреаційна місткість кліматолікувальних місцевостей, люд./рік;

S_k – площа курортних лісів в кліматолікувальних місцевостях, га;

n_k – норматив гранично допустимих навантажень на ландшафти, люд./га;
 T – тривалість сприятливого для кліматолікування періоду, дн./рік;
 t – тривалість курсу кліматолікування, дн.

Що стосується короткотривалого відпочинку, то варто окремо визначити природний потенціал для організованого та неорганізованого відпочинку. У ході визначення природного потенціалу територій організованого короткочасного відпочинку окремо враховуються площі туристично-рекреаційних зон, туристично-рекреаційних куточків, міських парків, скверів тощо за формулою (6):

$$ПК = \sum S_k \cdot n_k \cdot t, \quad (6)$$

де Π_k – природний потенціал короткочасного відпочинку, люд./рік;
 S_k – площа туристично-рекреаційних зон, туристично-рекреаційних куточків, міських парків, га;
 n_k – норми допустимого туристично-рекреаційного навантаження на ландшафти туристично-рекреаційних зон, туристично-рекреаційних куточків, міських парків, люд./га;
 t – кількість вихідних і святкових днів на рік.

Природний потенціал неорганізованого короткочасного відпочинку в населених зонах міст за вирахуванням площ зон організованого короткочасного відпочинку визначається за формулою (7):

$$\Pi_k = (S_k \cdot n_k + S_h \cdot n_h) \cdot t, \quad (7)$$

де Π_k – природний потенціал неорганізованого короткочасного відпочинку, люд./рік;
 S_k, S_h – площа лісопаркової і лісогосподарської частин лісів зелених зон, га;
 n_k, n_h – норми допустимого туристично-рекреаційного навантаження на ландшафти лісопаркової і лісогосподарської частин зелених зон, люд./га;
 t – кількість вихідних і святкових днів за теплий період року.

Для довготривалого організованого та неорганізованого туризму з вільним режимом пересування природний потенціал визначатиметься за формулою (8):

$$ПК = \frac{S_n \cdot n_n \cdot T}{t}, \quad (8)$$

де Π_k – природний потенціал організованого та неорганізованого довготривалого відпочинку з вільним режимом пересування, люд./рік;
 S_n – площа ландшафтів з різними величинами допустимих туристично-рекреаційних навантажень, га;
 n_n – норма допустимих навантажень рекреації для певної площі, люд./га;
 T – тривалість сприятливого для туризму періоду, дн./рік;
 t – середня тривалість перебування туриста в межах певної території, дн.

Природний потенціал річкових та озерних пляжів визначається за формулою (9):

$$\Pi_k = L_k \cdot n_k \cdot t, \quad (9)$$

де Π_k – потенційна туристично-рекреаційна місткість річкових та озерних пляжів, люд./рік;
 L_k – довжина річкових і озерних пляжів, м;
 n_k – норматив гранично допустимих навантажень на річкові та озерні пляжі, люд./м;
 t – тривалість сприятливого для купання періоду, дн./рік [11].

Отже, оцінка природного туристично-рекреаційного потенціалу, проведена з допомогою інтегрального натурального показника, дає змогу виконати завдання щодо планування розвитку та розміщення туристично-рекреаційних об'єктів, субгалузей туристичного комплексу; дає можливість аналізувати рівень і пропорції їх розвитку та володіє чітко вираженою практичною спрямованістю, що водночас формує базу для подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабюк Л. М. Проблеми моніторингу рекреаційних потоків в межах новоствореного НПП «Дністровський каньйон» / Л. М. Бабюк // Матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. Подільські читання (Географія. Біологія. Екологія. Охорона природи). – Тернопіль : СМП «Тайп», 2013. – С. 249–251.
Babyuk L. M. Problemi monitoringu rekreatsiynih potokiv v mezhah novostvorenoho NPP «Dnistrovskiy kanyon» / L. M. Babyuk // Materiali II mizhnar. nauk.-prakt. konf. Podilski chitannya (Geografiya. Biologiya. Ekologiya. Ohorona prirodi). – Ternopil : SMP «Tayp», 2013. – S. 249–251.
2. Бейдик О. О. Географія туризму : [навч.-метод. комплекс для студ. спец. «Туризм»] / О. О. Бейдик. – К. : ВГЛ «Обрії», 2007. – 108 с.
Beydik O. O. Geografiya turizmu : [navch.-metod. kompleks dlya stud. spets. «Turizm»] / O. O. Beydik. – K. : VGL «Obriyi», 2007. – 108 s.
3. Биркович В. І. Модернізація туристичного та рекреаційного потенціалу регіонів України / В. І. Биркович // Статистика України. – 2006. – № 3. – С. 83–86.
Birkovich V. I. Modernizatsiya turistichnogo ta rekreatsiynogo potentsialu regioniv Ukrayini / V. I. Birkovich // Statistika Ukrayini. – 2006. – № 3. – S. 83–86.
4. Веденин Ю. А. Динамика территориальных рекреационных систем / Ю. А. Веденин. – М. : Наука, 1992. – 188 с.
Vedenin Yu. A. Dinamika territorialnyih rekreatsiyonnyih sistem / Yu. A. Vedenin. – M. : Nauka, 1992. – 188 s.
5. Географічні аспекти розвитку туризму (на прикладі України та Польщі) : монографія / В. Г. Явкін, В. П. Руденко, В. М. Андрейчук, О. Д. Король та ін. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2010. – 344 с.
Geografichni aspekti rozvitku turizmu (na prikliadi Ukrayini ta Polschi) : monografiya / V. G. Yavkin, V. P. Rudenko, V. M. Andreychuk, O. D. Korol ta in. – Chernivtsi : Cherniv. nats. un-t, 2010. – 344 s.
6. Леонова С. Бальна оцінка як метод дослідження рекреаційного потенціалу / С. Леонова, О. Нікіпелова // Вісник Львівського університету ім. І. Франка. Серія географічна. – 2013. – Вип. 41. – С. 193–204.
Leonova S. Balna otsinka yak metod doslidzhennya rekreatsiynogo potentsialu / S. Leonova, O. Nikipelova // Visnik Lvivskogo universitetu im. I. Franka. Seriya geografichna. – 2013. – Vip. 41. – S. 193–204.
7. Мухина Л. И. Принципы и методы технологической оценки природных комплексов / Л. И. Мухина. – М. : Наука, 1973. – 96 с.
Muhina L. I. Printsipyi i metodyi tehnologicheskoy otsenki prirodnyih kompleksov / L. I. Muhina. – M. : Nauka, 1973. – 96 s.
8. Нудельман М. Социально-экономические проблемы рекреационного природопользования / Нудельман М. – К. : Наук. думка, 1987. – 132 с.
Nudelman M. Sotsialno-ekonomicheskie problemyi rekreatsiynogo prirodopolzovaniya / Nudelman M. – K. : Nauk. dumka, 1987. – 132 s.
9. Рекреаційний комплекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rekreatsiya.narod.ru/rerekreatsiunuu_kompleks.html. – Назва з екрана.
Rekreatsiyniy kompleks Ukrayini [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://rekreatsiya.narod.ru/rerekreatsiunuu_kompleks.html. – Nazva z ekrana.
10. Смаль І. В. Основи географії рекреації і туризму : [навч. посіб.] / І. В. Смаль. – Ніжин : Видво НДПУ, 2004. – 264 с.
Smal I. V. Osnovi geografii rekreatsiyi i turizmu : [navch. posib.] / I. V. Smal. – Nizhin : Vid-vo NDPU, 2004. – 264 s.
11. Хомік Ю. О. Конкурентоспроможність українських туристичних послуг на світовому ринку / Ю. О. Хомік // Вісник Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. – 2004. – Вип. 56. – С. 345–347.
Homik Yu. O. Konkurentospromozhnist ukrayinskih turistichnih poslug na svitovomu rinku / Yu. O. Homik // Visnik Kiyivskogo natsionalnogo universitetu im. T. G. Shevchenka. – 2004. – Vip. 56. – S. 345–347.

12. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії / О. І. Шаблій. – Львів : ВЦ Львів. ун-ту ім. І. Франка, 2003. – 444 с.

Shabliy O. I. Osнови zagalnoyi suspilnoyi geografiyi / O. I. Shabliy. – Lviv : VTs Lviv. un-tu im. I. Franka, 2003. – 444 s.

О. В. Макара, доктор экономических наук (Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинский); Д. М. Гарасюк (Львовская коммерческая академия). Методы оценки конкурентоспособности туристско-рекреационного комплекса.

Аннотация. В статье обозначена сущность понятия «рекреационный потенциал». Дана типизация оценки туристско-рекреационного потенциала территории. Проанализированы основные методы оценки конкурентоспособности туристско-рекреационного комплекса как объекта туристической отрасли.

Ключевые слова: потенциал, метод, методология, туристическая отрасль, туристско-рекреационный комплекс.

O. Makara, Dc. Econ. Sci. (Lesya Ukrainka Eastern European National University); D. Harasyuk (Lviv Academy of Commerce). The evaluation methods of competitiveness of the tourism and recreational complex.

Summary. In the article it is determined the essence of the recreational potential concept. The typology of evaluation of tourism and recreational potential of the territory has been given. Basic methods of evaluation of competitiveness of the tourism and recreational complex as tourism branch object have been analyzed.

Keywords: potential, method, methodology, tourism branch, tourism and recreational complex.